

**ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ У КРАЇНАХ БАЛТІЇ ПІСЛЯ
ВІДНОВЛЕННЯ НИМИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ:
НА ПРИКЛАДІ ЛАТВІЇ**

Войтенко Ю. М.

ВСТУП

Кожна суверенна країна має на меті забезпечити безпеку та цілісність своєї держави. Це можливо лише в умовах справжньої незалежності та повного вільного самовизначення. Країни Балтії, будучи майже 50 років в умовах окупації, скористалися нагодою через ослаблення Радянського Союзу та вийшли з його складу і у такий спосіб показали приклад іншим республікам, що це не лише бажано, а й можливо. Звичайно, це все зустріло опір з боку консервативної еліти як у Москві, так і у столицях цих республік, котра залишалася й досі у вигляді номенклатури комуністичної партії та її ортодоксальних прибічників. Проте, воля народу і зрілої еліти цих країн здійснила свій поступ у бік відновлення своєї незалежності, яка була здобута ще на початку 20-х рр. XX ст. і втрачена у 40-му році.

Проте, оголошення відновленої незалежності ще не означало її реального та швидкого втілення, адже це потребувало значних зусиль у різних сферах: політиці, економіці, безпеці, дипломатії тощо. Тому, досить важливим для Балтійських країн постало питання безпеки, зокрема у звільненні власної землі від російських військ, котрі залишались у кількості понад 50 тис. у кожній з цих країн, а також створення своєї власної ефективної армії та інтеграції до західних альянсів вільних країн. Ці завдання мала розв'язати нова політична еліта разом з дипломатичним корпусом у кожній з визнаних країн Балтії після відновлення ними незалежності. Проте, це виявилось реалізувати значно тяжче, ніж окреслити ці проблеми, адже російська сторона не бажала звільняти ці (захоплені раніше СРСР) території на яких десятиліттями були розміщені важливі для себе військові бази, зокрема і стратегічного значення. Тому, пошук дипломатичних компромісів, шляхом взаємних поступок у виведенні російських військ з пролонгацією існування деяких важливих для росії стратегічних об'єктів на території країн Балтії мав місце протягом перших років відновленої незалежності (особливо, 1992–1994 рр.). Вирішення ряду безпекових питань на двосторонньому рівні кожною республікою з росією дозволило їм у майбутньому інтегруватись до спільної системи колективної безпеки НАТО, а також до ЄС.

На сьогоднішньому етапі міжнародних відносин стає зрозумілим, що геополітичні амбіції латентних агресорів можуть змінювати та підірвати систему міжнародного права. Тому єдиним ефективним механізмом забезпечення безпеки для неядерної країни є участь у системі колективної безпеки з ядерними країнами, які ставлять демократичні принципи і норми на найвищий щабель у своїх цінностях. Такою міжнародною системою колективної безпеки є НАТО і курс пострадянських країн після проголошення ними незалежності у цей Альянс є більш, ніж виправданим з огляду на геополітичні плани росії та їх реалізацію, особливо з 2008 року у Грузії, 2014 та 2022 рр. в Україні. Країни Балтії розуміли ці загрози одразу, після визволення їх від радянської окупації та виведенням російської армії зі своєї території, оскільки мали прецедент 1940 та 1944 рр. Тому, курс країн Балтії до ЄС і НАТО та набуття членства у цих організаціях став справжньою запорукою їх безпеки та успіху на подальші десятиліття.

Вирішення проблеми політики безпеки країн Балтії, зокрема – Латвії після проголошення відновлення їх незалежності, лежить у деяких площинах. В одній площині – це здатність політичної еліти розуміти існуючі виклики та потенційні загрози з огляду на амбіції та геополітичні плани потенційного агресора, а з іншого – здатність системи колективної безпеки (зокрема, НАТО) діяти превентивно на випередження та недопущення загроз безпеці своїх країн-членів у майбутньому. Історичний метод дозволяє враховувати попередні помилки, котрі були допущені у минулому урядами своєї та інших країн та враховувати їх у теперішньому та осяжному майбутньому. Аксіологічний підхід дає розуміння існувати в одній системі цінностей з тими, хто гарантує безпеку держави та спільноти відлому та примножує і забезпечує їх.

Метою статті є дослідження політики безпеки та її впровадження в життя у Латвії після проголошення нею відновлення незалежності у 90-х рр. XX ст. до вступу країни у ЄС та НАТО у 2004 р.

Завданням дослідження є: вивчення політики безпеки у Балтійському регіоні, зокрема у Латвії, в контексті виведення з її території російських військ, а також створення власних збройних сил після відновлення ними незалежності; дослідження відносин Латвії з Росією і США, а також інших співробітництв країни у сфері безпеки; аналіз курсу Латвії до ЄС та НАТО через призму політики безпеки у перше десятиліття її незалежності.

1. Проблеми з виведенням російських військ з країн Балтії та створення власних збройних сил

З проголошенням відновлення незалежності кожної з країн Балтії, постало питання формування власних збройних сил, а також те, що робити з колишньою радянською армією, яка залишилась на їх територіях у кількості десятків тисяч військових. Очевидним і логічним для нового політичного керівництва суверенних держав постала проблема виведення успадкованої армії метрополії з незалежних країн та створення власних збройних сил.

Так, у Латвії з осені 1991 року почали формуватися Збройні сили паралельно з Міністерством оборони країни, яке тепер мав очолити політик, а не військовий. Враховуючи демократичний вектор розвитку який обрала для себе Латвія, то ці силові структури повинні в своїй основі мати широкий громадський, зокрема і парламентський контроль. Проте, ця еволюція потребувала певного часу та зусиль, тому це розтягнулося майже на все перше десятиліття незалежності. Досить важливо було виконати необхідне «домашнє завдання» щодо створення необхідних умов та накопичення певних критеріїв для членства країни в НАТО. Тому, наприкінці 90-х рр. ХХ ст. був сформований план дій, згідно якого відбувалося активне реформування як Міністерства оборони країни, так і Збройних сил. Згідно затвердженою урядом у 1999 році Концепції оборони країни, вона мала базуватися на принципах територіальної оборони, а також постало питання необхідності активно розвивати бойове злагодження з збройними силами Альянсу. В уряді постала необхідність збільшити видатки на сектор безпеки та оборони країни.

Головними принципами оборони Латвії, з відновленням нею незалежності, стали: участь у колективній обороні, створення професійних збройних сил, співробітництво Збройних сил та суспільства, а також – міжнародне військове співробітництво. На початку 2000-х рр. Латвія почала переходити на професійні військові формування, що вплинуло як на кількість, так і на якість військовослужбовців. Так, станом на 1 березня 2004 року в складі Національних збройних сил нараховувалось 1350 офіцерів, 1900 інструкторів, 1200 солдат, 1000 військових строковиків, 11 650 земессаргов, 200 військових співробітників і 400 цивільних співробітників¹.

Історія про окупацію країн Балтії з боку СРСР у червні 1940 року була ще в межах проживаючого покоління, тому з відновленням незалежності постало питання незворотності їхнього суверенітету та

¹ Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 438

швидка інтеграція в політичні та економічні структури Заходу. Так, у «Концепції зовнішньої політики Латвійської Республіки» (1995 р.) виділено такі її напрямки: вступ до ЄС та НАТО, участь у міжнародних та регіональних організаціях, поглиблення співробітництва Балтійських країн, розвиток двосторонніх відносин з Європейськими країнами та Північними країнами, підтримка добросусідських відносин з росією, співробітництво зі США, поглиблення економічних аспектів, розробка програм «Латвія у світі» та «Латвійська діаспора» для того, щоб створити та закріпити в світовій свідомості вірне уявлення про Латвійську державу, а також сприяти зміцненню зв'язків латвійської діаспори з державою².

У січні 2002 року Сеймом Латвії була затверджена нова Концепція національної безпеки. У ній зазначалося: «безпека Литви досягається шляхом забезпечення стабільної внутрішньополітичної, соціальної та економічної ситуації, розвитку ефективних структур сил оборони, створення системи управління кризами та цивільної оборони, формування правових державних систем та структур, дотримання міжнародних домовленостей і норм, а також шляхом входження країни у європейські та трансатлантичні політичні, економічні структури, структури безпеки та оборони»³.

Окремою проблемою постало наявність і подальша доля російських військ, які після проголошення відновлення незалежності залишились на території Латвії. Латвія та інші країни Балтії чудово розуміли, що суверенітет країни має покладатись виключно на власні збройні сили, а також на міжнародні договори у сфері безпеки з іншими країнами чи блоками країн, які їх дотримуються.

Так, у вересні 1991 року у Латвії знаходилось 51348 російських військових, з них – 21043 офіцери та прапорщики⁴. Разом з сім'ями росіян, які знаходились у цій країні нараховувалось біля 100 тис. В радянський період, на території колишньої Латвійської СРСР знаходилось біля 1000 військових частин та розміщувалося біля 600 військових об'єктів⁵.

Вцілому, на території країн Балтії та Калінінградської області у складі Північно-Західної групи військ (ПЗГВ) росії у цей період знаходилось 250 тис. осіб, з них – 95 тис. офіцери та прапорщики⁶.

² Історія Латвії ХХ ст. / Блейєре Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 438.

³ Ibid. С. 439.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Вывод советских войск из Латвии: 13 раундов переговоров. URL: <https://web.archive.org/web/20200808234714/http://www.grani.lv/society/110189-vyvod-sovetskih-voysk-iz-latvii-13-raundov-peregovorov.html>

Латвійська сторона розглядала вивід російських військ як процес ліквідації окупації території Литви, яку війська Радянського Союзу зайняли у червні 1940 року в порушенні Мирного договору 1920 року. Згідно внутрішніх правових актів, Латвія вимагала покинути її територію всіх, хто опинився на її території після 1940 року і яких вважали окупантами або членами сімей окупантів. Саме така базова позиція стала платформою для відповідного законодавства. Згідно нього, Латвію повинні були залишити не лише російські військово-службовці, військові пенсіонери та їх сім'ї, але і всі цивільні особи, які пов'язані з діяльністю збройних сил СРСР та роботою на оборонних підприємствах.

7 грудня 1991 року президент росії Єльцин прийняв у себе Голову Верховної ради Латвії Горбунова і повідомив йому, що можуть вивести свої війська з країни протягом семи років⁷.

Спочатку росія погодилась на виведення своїх військ з Латвії, проте, 28 жовтня 1992 року президент росії Б.Єльцин заявив, що вивід військ буде зупинений, оскільки необхідно забезпечити права російськомовного населення у цій країні. Окрім того, росія також мотивувала затримку з виводом своїх військ з Латвії тим, що їх немає де їх розмістити, оскільки одночасно відбувалося виведення її військ зі східної Німеччини⁸.

Так росія почала використовувати т. зв. «захист прав російськомовного населення у інших (особливо пострадянських) країнах» для прикриття своїх геополітичних планів, які раніше були, а тепер не бажають бути далі під їх контролем. Більше того, з цієї позиції до відносно демократичної російської влади ще у той час мало виникнути питання, чи має росія право використовувати свої збройні сили на території іншої суверенної країни для захисту «російськомовного населення» без мандату ООН. Хоча відповідь є однозначно негативною, проте це її у майбутньому не зупинило під час вторгнення до Грузії (2008 р.), України (2014 р., та, особливо, 2022 р.) тощо.

Щодо виводу російських військ з Латвії, то Рішенням Ради міністрів Латвійської Республіки 10 червня 1992 року було створено Бюро по контролю за виводом цих військ з її території, яке мало підпорядковуватись спеціальному державному міністрові. Головним завданням цього Бюро було забезпечити єдиний облік військового майна, яке

⁷ Переговорщик с Латвией о выводе российских войск: «Не представляете уровень предательства». URL: https://web.archive.org/web/20191031075455/https://interaffairs.ru/news/show/23795#disqus_thread

⁸ Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутулс І., Зунда А., Странга А., Фелдманс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 440.

передається, його оцінку, а також оцінку нанесених екологічних збитків, вартості послуг, які надає Латвійська Республіка по забезпеченню військових контингентів та їх відправка до місць нової дислокації.

Вагоме значення для усіх країн Балтії, щодо виведення російських військ з її території, мала підтримка впливових західних країн, зокрема США та Швеції, а також міжнародних організацій. Так США та Швеція підтримували усі країни Балтії не лише морально, а й матеріально (фінансуючи будівництво житлових будинків та інших об'єктів для виведених з цих країн російських військ)⁹. Окрім того, тогочасний президент США Білл Клінтон і поставив перед президентом росії Єльциним питання щодо обмеження їм економічної допомоги у разі затримки з виведенням російських військ з Латвії і відновимо, коли таке виведення пришвидшиться¹⁰. Також, сенат США попередив росію про зупинку гуманітарної допомоги у випадку, якщо протягом року в процесі виводу російських військ не буде відчутного прогресу¹¹.

10 липня 1992 року в Гельсінкі на зустрічі ОБСЄ був розроблений та підписаний документ, який закликав росію по можливості швидше вивести свої війська з країн Балтії і підписати між собою двосторонні договори. Схожий заклик був розміщений 25 листопада 1992 року у резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Ситуація з виведенням російських військ з країн Балтії зрушила з місця у березні 1992 року, проте щодо остаточних строків виведення була жвава дискусія. На перемовинах в Юрмалі навесні 1993 року росія вимагала довгого строку виводу своїх військ (починаючи з 1999 року) та збереження Скрундської радіолокаційної станції до 2003 року, збереження Ліспайської військово-морської бази та Вентспізької станції електронного прослуховування – до 1997 року¹².

Врешті, договір про умови, строки та порядок повного виводу російських збройних сил та правовий статус під час їх виводу був підписаний в Москві 30 квітня 1994 року. Російська сторона вимушена була піти на поступки і взяти на себе зобов'язання повністю вивести війська з Латвії до 31 серпня 1994 року. Росія змушена була погодитись

⁹ Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 439.

¹⁰ Переговорщик с Латвией о выводе российских войск: «Не представляете уровень предательства». URL: https://web.archive.org/web/20191031075455/https://interaffairs.ru/news/show/23795#disqus_thread

¹¹ Вывод советских войск из Латвии: 13 раундов переговоров. URL: <https://web.archive.org/web/20200808234714/http://www.grani.lv/society/110189-vyvod-sovetskih-voysk-iz-latvii-13-raundov-peregovorov.html>

¹² Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 440.

на зупинення з 31 серпня 1998 року тимчасового функціонування Скрундської радіолокаційної станції та її демонтаж не пізніше 29 лютого 2000 року. При цьому, Латвія для цього також пішла на ряд поступок, зокрема: оренда скрундської станції була продовжена ще на чотири роки; російські військові, демобілізовані до 28 січня 1992 року, могли продовжувати жити у Латвії, зберігаючи право на власність, соціальні гарантії та право на освіту¹³.

Варто окремо зазначити, що згідно домовленості від 30 квітня 1994 року під час візиту президента Латвії Г. Улманіса в Москву, військові пенсіонери та їх родини, котрі проживали у Латвії до 28 січня 1992 року отримали право на постійне місце проживання, а решта мали покинути країну до 31 серпня 1994 року. Проте, пізніше, за взаємною згодою, строк останнім був продовжений¹⁴. Останнє положення особливо не подобалось латвійській владі, оскільки воно у майбутньому могло призвести до суспільно-політичних негараздів, тому і стало об'єктом жорсткої критики з боку ряду політичних еліт та громадськості.

24 листопада 1994 року Сейм Латвійської Республіки прийняв закон про ратифікацію договору щодо виводу російських військ з території Латвії. Під тиском західних країн росія практично повністю відмовилась від висунутих до Естонії вимог щодо стратегічних військових об'єктів, залишивши за собою на короткий термін платної оренди лише Скрундську РЛС.

Остаточо закінчилося виведення російських військ з території Латвії 31 серпня 1994 року, а у 1995 році було демонтовано Скрундський радар, хоча сама станція діяла до 1998 року під контролем ОБСЄ.

Всього, для виводу російських військ з Латвії протягом перших трьох років відновленої незалежності, було проведено 13 раундів переговорів між латвійцями та росіянами у яких сторони досягли непростих компромісів, проте, які дали оптимальний результат для обох країн.

Дещо згодом, президент Латвії Г. Улманіс під час святкових заходів нагадав про важкі та довгі перемовини з Росією щодо виведення їхніх військ з його країни словами: «Я чітко зрозумів, що ми можемо вільно видихнути лише тоді, коли військові підуть»¹⁵.

¹³ Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 440.

¹⁴ Вывод советских войск из Латвии: 13 раундов переговоров. URL: <https://web.archive.org/web/20200808234714/http://www.grani.lv/society/110189-vyvod-sovetskih-voysk-iz-latvii-13-raundov-peregovorov.html>

¹⁵ Литва и Эстония отмечают 25летие вывода российских войск. URL: <https://www.dw.com/ru/латвия-и-эстония-отмечают-25-летие-вывода-российских-войск/a-50240044>

Наприклад, щодо виведення з цієї країни російських військ з Литви, то це сталося на рік раніше за Латвію – 31 серпня 1993 року. Литва мала у своїй країні біля 34,5 тис. російських військових, 1 тис. танків, 180 літаків та 1,9 тис. броньованих машин¹⁶.

Одразу після розпаду СРСР, 31 серпня 1992 року, у Москві був підписаний документ, що встановлював графік виведення російських військ з Литви. Вцілому, російські війська покинули Литву раніше, ніж це вони зробили у Польщі, Німеччині, Латвії та Естонії.

У одному своєму інтерв'ю Голова парламенту незалежної Литви Вітатутас Ландсбергіс зазначив, що «це стало можливим завдяки прихильності Бориса Єльцина та литовській, успішній, послідовній дипломатії»¹⁷.

Оскільки останній російський солдат покинув територію Литви 31 серпня 1993 року, то за свідченням Голови парламенту незалежної Литви Вітатутас Ландсбергіс «1 серпня став першим справжнім днем свободи»¹⁸.

За схожим з Латвією сценарієм було виведення російських військ з Естонії. 31 серпня 1994 року російські військові остаточно залишили територію цієї країни. За місяць до цієї події, 26 липня 1994 року у Москві був підписаний договір між росією та Естонією щодо виведення російських військ з цієї балтійської країни, який був результатом довгих та напружених переговорів між двома сторонами. Свої підписи у цьому договорі поставили президент Естонії Леннарт Мері та президент росії Борис Єльцин.

Вивід російських військ з території цієї країни у 1994 році вважається важливою перемогою естонської дипломатії у нових історичних умовах¹⁹.

Голова МЗС Естонії У.Рейнсалю зазначив з цього приводу: «Історія та доля нашої нації могла піти зовсім по іншому, якщо б цього не

¹⁶ Ландсбергіс о выводе российских войск: 1 сентября было для нас первым настоящим днем свободы. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1770456/landsbergis-ovyvode-rossiiskikh-voisk-1-sentiabria-bylo-dlia-nas-pervym-nastoiashchim-dnem-svobody>

¹⁷ Литва святкує 25 річницю виведення з країни радянсько-російських військ. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/380306>

¹⁸ Ландсбергіс о выводе российских войск: 1 сентября было для нас первым настоящим днем свободы. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1770456/landsbergis-ovyvode-rossiiskikh-voisk-1-sentiabria-bylo-dlia-nas-pervym-nastoiashchim-dnem-svobody>

¹⁹ В Таллине 25-летие вывода из Эстонии российский войск отметят салютом. URL: <https://rus.err.ee/974585/v-tallinne-25-letie-vyvoda-iz-jestonii-rossijskih-vojsk-otmetjat-saljutom>

відбулося». Міністр оборони Естонії Ю.Луїк назвав цю подію «історичним кроком для естонської та європейської безпеки»²⁰.

Окрім того, Ю.Луїк, який очолював у серпні 1994 року МЗС Естонії відмітив роль тодішнього канцлера Німеччини Гельмута Коля у переговорах виведення російських військ²¹.

Таким чином, шляхом значних дипломатичних зусиль та компромісів по ряду важливих питань для учасників діалогу, щодо виведення російських військ з країн Балтії, це питання було успішно вирішено для нових суверенних республік до 1994 року, що дозволило їм успішно розвиватися як незалежним державам та скерувати свою зовнішню політику на інтеграцію до західних альянсів.

2. Відносини Латвії з Росією і США та геополітичний курс на ЄС і НАТО

Важко переоцінити роль, яку США здійснили у частині допомоги виведення російських військ з країн Балтії, особливо з території незалежної Латвії. Варто зазначити те, що США не визнавали окупації СРСР країн Балтії з червня 1940 року, тому, після відновлення цими країнами незалежності та їх курсу на Захід – вони їх визнали вільними та суверенними державами.

У своїй промові біля пам'ятника Свободи у Ризі 6 липня 1994 року президент США Білл Клінтон звернувся до латвійського народу словами: «З поверненням вас до європейської родини. Ми будемо поруч»²².

США у цей період здійснювали відчутну допомогу країнам Балтії, яка відображалася у підтримці формування військових структур, а також у залученні іноземних інвестицій у ці країни.

Важливим етапом у відносинах між США та країнами Балтії стало підписання 16 січня 1998 року Хартії про партнерство між США та Балтійськими країнами у якій підтверджувалось зацікавленість американської сторони в безпеці цих країн та була свідченням впевненості у країнах Балтії на шляху до НАТО. Хоча ця Хартія і не надавала гарантій безпеки з боку США щодо цих країн, проте, вона формалізувала вже існуючу мережу співпраці та надавала їй цілеспрямований та організований характер, створивши механізми регулярних консультацій по зміцненню безпеки, економіки та демократії.

²⁰ Литва и Эстония отмечают 25летие вывода российских войск. URL: <https://www.dw.com/ru/латвия-и-эстония-отмечают-25-летие-вывода-российских-войск/a-50240044>

²¹ Ibid.

²² Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 445.

Дещо інше було ставлення росії до країн Балтії вцілому і до Латвії, зокрема. Проблема з виведенням російських військ на наслідки пов'язані з цим компромісом далися взнаки. Так, під «захистом прав російськомовного населення» росія намагалася чинити опір інтеграції цих країн до НАТО. Більше того, цей принцип набрав етнічного значення. Зокрема, у Концепції національної політики, яку затвердив президент росії 16 червня 1996 року зазначалось, що росія буде підтримувати етнічних росіян у країнах Балтії. У відповідь Латвія мала показати світові, що вона не пригнічує ні російськомовне населення, ні етнічних росіян на своїй території, прийнявши місію ОБСЄ для цього. Виконання рекомендацій ОБСЄ та Ради Європи сприяло ще більшому закріпленню демократичних стандартів та зменшило дію російського тиску у цьому напрямку.

Проте, у лютому 1997 року росія розробила стратегію по відношенню до країн Балтії. У ній йшлося про: намагання досягти країнами Балтії нейтралітету щодо НАТО; створення економічних важелів для досягнення політичних цілей; вимога надати громадянство усім жителям Латвії і це у зв'язку з договором про кордони.

Економічні та політичні інтереси росії та Латвії були тісно пов'язані між собою. З одного боку, залежність Латвії від російських енергоресурсів, ринків збуту і доходів від транзиту нафти та інших товарів дозволяло російським політикам розраховувати на те, що вони зможуть впливати на неї у потрібному їм руслі. Досить часто звучали вимоги та погрози ввести економічні санкції проти Латвії, щоб досягти бажаної політики латвійської влади відносно російськомовного населення, проте вони залишались бездієвими. Такі дії російської сторони відносно Латвії та інших двох країн Балтії мали зворотній ефект, тобто це ще більше посилювало переконання у тому, що необхідно якомога швидше інтегрувати свої країни до ЄС та НАТО.

Росія намагалася призупинити курс країн Балтії до НАТО гарантіями своєї безпеки щодо цих країн у жовтні 1997 року. До цих гарантій вони намагалися залучити інші країни, такі як США, Німеччину та Францію. Проте, країни Балтії не пішли на такого роду «гарантії» з боку росії та залишилися вірними своєму курсу до ЄС та НАТО.

Навіть внесення правок до закону про громадянство, якого так вимагали у росії, щодо набуття громадянства Литви етнічними росіянами у цій країні, не сприяли покращенню міждержавних відносин між цими країнами. Більше того, напередодні вступу країни до ЄС та НАТО росія підняла питання про становище російськомовного населення у Латвії, особливо у зв'язку з змінами у законі Про освіту, згідно якого збільшувалися години на предмети, які ведуться

латишською мовою у школах національних меншин і вимагала відновити місію ОБСЄ у цій країні.

У країнах Балтії було створено ряд інститутів співробітництва між собою. Так, 1991 року на міжпарламентському рівні була створена Балтійська асамблея, а у 1994 р. – Рада Міністрів. 1993 року між цими країнами був підписаний договір про вільну торгівлю між Балтійськими країнами. Проте, такого тісного регіонального союзу на кшталт Бенілюксу не відбулося, оскільки відбувалися паралельні інтеграційні процеси до ЄС та НАТО. Кожна з країн намагалася самостійно знайти власні шляхи ефективної інтеграції до цих структур. Так, Естонія найбільш тісно взаємодіяла у цій частині з Швецією та Фінляндією, Литва з Польщею, а Латвія з Данією та Швецією²³.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. стало зрозумілим, що країни Балтії розглядаються більше як група країн на членство у ЄС та НАТО, вступ яких буде одночасним, або з незначним змищенням одна від одної.

Окрім того, варто відмітити, що під час підготовки до вступу Балтійських країн до НАТО їхня участь у миротворчих місіях зробили військове співробітництво самою успішною частиною співробітництва цих країн. Особливо мова йде про миротворчий батальйон BALBAT, який діяв з 1996 по 2003 рік і мав спільну систему нагляду та контролю за повітряним простором, спільну Балтійську морську ескадру та оборонний коледж Балтійських країн у Тарту²⁴.

Тобто, якщо США намагалися сприяти реалізації прозахідної політики нових суверенних держав у Балтійському регіоні та залучати до цих країн інвестиції, розвивати демократичні стандарти тощо, то росія у вселякий спосіб намагалася не відпускати ці країни від свого геополітичного впливу використовуючи різні методи (від надання гарантій безпеки до запровадження санкцій щодо ряду товарів).

Одразу після проголошення відновлення незалежності, країни Балтії налагодили тісні контакти та співпрацю з ЄС та НАТО. Проте, ще з самого початку, ці країни не вважали реальною ціллю набуття статусу повноправного членства у цих організаціях²⁵.

У 1992 році Європейське співтовариство включило країни Балтії до програми PHARE, а у 1993 році ці країни активізували свою політику по відношенню до ЄС і цього ж року, під час Копенгагенської конференції, оголосили про свій намір вступити до ЄС.

²³ Історія Латвії XX ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 449.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid. С. 441.

Під час засідання Ради ЄС у Копенгагені були сформульовані головні критерії вступу до ЄС посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи. У цих критеріях містився ряд політичних та економічних вимог до країн, які бажають стати ленами ЄС. До цих вимог належать: владу законів у країні, дотримання прав людини та повагу до прав меншин і їх дотримання; стабільність інститутів, які гарантують демократію; діюча ринкова економіка; здатність утриматись в умовах значної конкуренції та ринкових сил, які є в ЄС; виконувати обов'язки по членству в ЄС та вірність цілям по створенню політичного, економічного та монетарного союзу²⁶.

Так, ще в травні 1994 року Латвія затвердила свою програму інтеграції до ЄС у якій були передбачені конкретні завдання, які має виконати держава. Для більш тісної координації закладів у бік такої інтеграції були створені Бюро європейської інтеграції, Рада європейської інтеграції при Кабінеті міністрів, а також комісія Сейму по питанню Європи. Так, вже у 1996 році була затверджена Перша національна програма інтеграції Латвії до ЄС, а у 1997 та 1998 роках – Друга та Третя програми.

Окрім того, у жовтні 1999 року Європейська комісія затвердила програму, яка передбачала по своїй суті всіх існуючих до того часу підтримуючих програм ЄС – «Партнерство по приєднанню» (яку оно-вили у 2001 році).

Про початок перемовин щодо вступу країн до ЄС, відповідна Рада затвердила у 1999 році з усіма 10 країнами кандидатами, у т. ч. і з Латвією, а самі перемовини почалися у 2000 році та закінчились у 2002 році. Так, у квітні 2003 року в Афінах на засіданні Ради ЄС Латвія з іншими країнами-кандидатами підписала договір про приєднання до ЄС. Під час референдуму у Латвії 2003 року 68% учасників підтримали вступ Латвії до ЄС, після чого, парламенти всіх країн ЄС ратифікували договір про вступ, який офіційно вважається 1 травня 2004 року.

Ще 20 грудня 1991 року Латвія була включена до Ради північно-атлантичного співробітництва, що зближувало країну з НАТО. Проте, лише 11 січня 1994 року за ініціативи США, НАТО запропонував зацікавленим в ньому країнам ініціативу «Партнерство заради миру». Протягом місяця цієї ініціативи, Латвія 14 лютого заявила про своє приєднання до цієї програми НАТО. Через рік, у 1995 році Альянс висунув ряд критеріїв для потенційних кандидатів у його склад. Такими критеріями стали: цивільний контроль над військовими структурами, географічна близькість з країнами НАТО, відкритість політики безпеки та військового бюджету та добросусідські відносини, вирішення

²⁶ Ibid.

територіальних та етнічних конфліктів²⁷. Варто зазначити, що росія чинила значний спротив наближенню країн Балтії до НАТО.

21 листопада 2002 року під час зустрічі голів держав та урядів країн Альянсу у Празі, Латвія та ще шість країн отримали запрошення до початку перемовин про вступ до НАТО. Ці перемовини успішно завершилися аж у березні 2004 року. Саме 29 березня 2004 року всі три країни Балтії (Латвія, разом з Литвою та Естонією) вступили до НАТО.

Членство в Альянсі для цих та інших країн-членів НАТО розглядається як найбільш дієвий спосіб гарантувати безпеку цих країн від потенційних загроз. При цьому, велика увага тепер приділяється участі у формуванні політики європейської безпеки, забезпечуючи довгострокову стабільність в Балтійському регіоні завдяки вступу цих трьох країн до НАТО, зміцнення основ демократичної держави, залучення іноземних інвестицій, більш ефективного використання коштів на оборону країни, а також кращі можливості для модернізації збройних сил. Так, завдяки вступу цих країн до НАТО у них покращилася боєздатність, оснащення, організація збройних сил та підвищився їх престиж.

ВИСНОВКИ

Таким чином, політика безпеки країн Балтії в цілому, та Латвії зокрема, полягала найперше у звільненні від окупаційних військ своїх територій, які, внаслідок проголошення відновлення незалежності та визнання їх з боку багатьох держав, у т. ч. і росією, набули суверенності та міжнародної суб'єктності. Розуміючи, що повноцінна незалежність може покладатися на власні збройні сили та інститути, тому якнайшвидше виведення російських військ та їх баз з своєї території, а також сформування власних збройних сил є запорукою та нульовою точкою у відновленні після окупації державі. Оскільки Росія цей процес намагалася затягнути у часі на роки (зокрема, на 7 років), то вся дипломатична боротьба між латвійськими та російськими дипломатами зводилася саме до строків, а також до знищення/збереження спадку радянської армії на цих землях. При цьому, між сторонами були знайдені компроміси і російські війська були виведені з цих земель у 1994 році це сприяло більш швидко реагувати щодо подальшої безпекової складової як Латвії, так і інших країн Балтії в цілому. Прискорена інтеграція цих країн до ЄС та НАТО слугувала з одного боку, показником того, що ці країни є частиною західної, зокрема – європейської спільноти, а з другого – убезпечити себе від потенційних загроз та небезпек у

²⁷ Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига : «Юмава», 2005. С. 444.

майбутньому, оглядаючись на історичні прецеденти, котрі відбувалися в середині ХХ ст. (адже двічі радянські війська окували всі три країни Балтії у 1940 та 1944 рр.).

На сьогодні країни Балтії показали успішні форми своєї модернізації щодо політичних інститутів, економічного розвитку та безпекових трансформацій в складі ЄС та НАТО.

АНОТАЦІЯ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року вчергове дає привіт оглянутись у минуле не лише своєї країни, а й тих, котрі в один й той же період покинули Радянський Союз та успішно розбудували інститути своєї держави, а також власну економіку, дипломатію, безпеку тощо. Мова йде про країни Балтії цілому, та про Латвію – зокрема. Країна шляхом довгих та тяжких дипломатичних зусиль за перші роки відновленої незалежності змогла сприяти виведенню російських військ з своєї території, які вважала окупаційними від часів СРСР, налагодити міжнародні відносини з багатьма країнами, зокрема з США та росією, а пізніше інтегруватися до ЄС та НАТО і розбудувати ринкову економіку та демократичний режим. Такий шлях є своєрідним прикладом та дороговказом у бік демократії та безпеки для молодих пострадянських країн, які шукають власну дорогу у розбудові своєї держави в умовах сьогоденішніх геополітичних викликів та загроз. Тому, дана публікація присвячена перш за все успішному прикладу країн Балтії, зокрема – Латвії у вирішенні безпекових проблем під час формування власної міжнародної суб'єктності, державного суверенітету та демократичної та правової держави.

Література

1. В Таллине 25-летие вывода из Эстонии российский войск отметят салютом. URL: <https://rus.err.ee/974585/v-tallinne-25-letie-vyvoda-iz-jestonii-rossijskih-vojsk-otmetjat-saljutom>

2. Вывод советских войск из Латвии: 13 раундов переговоров. URL: <https://web.archive.org/web/20200808234714/http://www.grani.lv/society/110189-vyvod-sovetskih-voysk-iz-latvii-13-raundov-peregovorov.html>

3. Історія Латвії ХХ ст. / Блейере Д., Бутуліс І., Зунда А., Странга А., Фелдманіс І. Рига: «Юмава», 2005. 500 с.

4. Ландсбергіс о выводе российских войск: 1 сентября было для нас первым настоящим днем свободы. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1770456/landsbergis-o-vyvode-rossiiskikh-voisk-1-sentiabria-bylo-dlianas-pervym-nastoiashchim-dnem-svobody>

5. Литва и Эстония отмечают 25летие вывода российских войск. URL: <https://www.dw.com/ru/латвия-и-эстония-отмечают-25-летие-вывода-российских-войск/a-50240044>

6. Литва святкує 25 річницю виведення з країни радянсько-російських військ. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/380306>

7. Переговорщик с Латвией о выводе российских войск: «Не представляете уровень предательства». URL: https://web.archive.org/web/20191031075455/https://interaffairs.ru/news/show/23795#disqus_thread

Information about the author:

Voitenko Yurii Mykolaiovych,

PhD in History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Political Science

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, 08401, Ukraine